

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ РОЗВІДУВАЛЬНОГО СПІВТОВАРИСТВА КАНАДИ

Верещак В. Г.,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри
Воєнно-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка*

Проаналізовано досвід організації й здійснення контролю за діяльністю спеціальних органів та служб (розвідувального співтовариства) Канади в умовах викликів і загроз її національній безпеці і інтересам наприкінці ХХ, початку ХХІ століття.

Проанализирован опыт организации и осуществления контроля за деятельностью специальных органов и служб (разведывательного сообщества) Канады в условиях вызовов и угроз ее национальной безопасности и интересам в конце ХХ, начале ХХІ столетия.

The article analyzes experience of organization and control over the activity of special services and agencies of Canada (Intelligence Community) in the conditions of threats and challenges to the national security and interests at the end of the 20th beginning of the 21st centuries.

Ключові слова: загрози, виклики, національна безпека, спеціальні служби і органи, розвідувальне співтовариство, закон, честь, контроль.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Воєнно-політична обстановка, що склалась нині довкола й безпосередньо в Україні, значно загострила проблему забезпечення її воєнної безпеки. Надзвичайно важливим у зв'язку з цим стало рішення вищого військово-політичного керівництва нашої держави щодо інтеграції до ЄС, поглиблення співпраці з НАТО й в найближчій перспективі вступу до цієї організації [1, 2]. В затверджених щодо цього указами Президента України документах значна увага приділена реформуванню й адаптації до стандартів країн-членів НАТО спеціальних служб та органів, в тому числі розвідки, держави. На фоні так званої "гібридної війни", що розв'язана й ведеться Російською Федерацією в Україні, роль і значення зазначених структур в системі заходів протидії ворогу надзвичайно важливі. Реалізація згаданого рішення видима й спостерігається через постійні повідомлення ЗМІ як нашої держави, так і інших країн світу. Активну участь в цьому процесі приймають представники країн Альянсу. В той же час зовсім не повідомляється щодо запозичення та втілення в життя їх досвіду контролю за діяльністю спеціальних служб та органів країн-членів блоку. Адже світу добре відомі випадки, коли занадта довіра й безпечність, відсутність належного контролю за їх діяльністю мали доволі неприємні наслідки [3-9].

Повчальним, у зв'язку із зазначеним, може бути маловідомий досвід організації такого контролю парламентом і урядом Канади – однієї із найбільш успішних і лояльних до України країн-членів Альянсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У відомих наукових джерелах [10-15] висвітлено лише окремі аспекти організації й здійснення контролю за діяльністю спеціальних служб та органів Канади, фундаментального ж дослідження на цей час немає.

Метою статті є аналіз досвіду організації й здійснення контролю за діяльністю спеціальних служб та органів Канади в умовах викликів і загроз її національній безпеці і інтересам наприкінці ХХ, початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу. Канада – високорозвинута індустріально-аграрна країна Північної Америки. Належить до когорти держав із найвищим у світі рівнем життя населення.

У доволі складній воєнно-політичній обстановці сучасності приділяє значну увагу забезпеченню національної та регіональної безпеки й інтересів. Намагаючись випереджувальними заходами протидіяти можливим викликам і загрозам, створила низку розвідувальних органів та служб, об'єднавши їх в розвідувальне співтовариство держави. До них належать: Канадська служба безпеки і розвідки, Канадська кримінальна розвідувальна служба, Центр безпеки комунікацій та Командування сил розвідки Збройних сил країни.

Функціонує зазначене співтовариство в рамках чинного законодавства країни. В перше чергу, це закони “Про національну оборону Канади”, “Про безпеку інформації”, “Про конфіденційність”, “Про захист авторських прав”, “Про трудові відносини на державній службі”, “Про державну службу”, “Кодекс законів Канади про працю. Частина II”. Окрім цього – “Карний кодекс Канади”, “Канадська хартія прав і свобод”, низка інших [10].

Вперше потреба посилення контролю за діяльністю вітчизняних спеціальних служб та органів постала в Канаді наприкінці 70-х років ХХ століття, коли в боротьбі проти сепаратистського Фронту визволення Квебеку (незважаючи на те, що діяли виключно в інтересах безпеки та єдності держави) вони дещо перевищили свої повноваження. Обурення й протести громадськості, яка вважала їх зусилля надмірними, змусили парламент вжити адекватних заходів [11]. Призначена ним комісія провела ретельне розслідування виявлених фактів порушення співробітниками зазначених відомств законодавства країни. Публічний звіт про це певним чином задовольнив і заспокоїв суспільство, а парламент прийняв рішення щодо посилення контролю за їх діяльністю. Першим кроком на цьому шляху було визначення й законодавче затвердження принципів виконання співробітниками спеціальних служб та органів фахових заходів та дій, основні з яких вимагали поваги до законів держави та прав людини, а саме [11]:

закон понад усе, оперативні заходи та дії спеціальних служб і органів повинні бути пропорційними ступеню загрози;

шкода від діяльності спеціальних служб та органів може переважити користь, якщо вони втручаються в сферу приватного життя й свобод населення країни;

перевага в діях і заходах спеціальних служб та органів повинна надаватись незначним силовим методам, якщо не йдеться про надзвичайні ситуації.

Безпосередньо в парламенті було створено парламентський комітет з безпеки і розвідки. Право його призначення надавалось генерал-губернатору після консультацій з прем'єр-міністром і лідерами партій, що мали не менше 12 депутатів в палаті громад парламенту. Комітет наділили надзвичайними повноваженнями, в тому числі: перевірки звітів спеціальних служб і органів за виконану роботу, розслідування скарг на їх дії та заходи, перевірки підстав для взяття особи або групи осіб “в оперативну розробку” чи стеження за ними.

Окрім цього, окремим законом було визначено ще трьох контролюючих суб'єктів: Головного (в деяких джерелах Генерального) інспектора, Федеральний суд, Групу аналізу розвідки і безпеки (ГАРБ) [12].

Що ж до уряду країни, то його дорадчий орган – Бюро таємної ради – з метою прийняття своєчасних і адекватних рішень на загрози й виклики безпеці Канади, упередження їх виникнення посилили додатковою (до уже двох існуючих) структурою – Секретаріатом безпеки і розвідки, на яку поклали низку консультативних, координуючих з основних питань безпеки і розвідки та наглядових за діяльністю спеціальних служб та органів функцій [13]:

консультації уряду з питань національної безпеки і розвідки;

підтримання уряду в управлінні заходами і діями в інтересах національної безпеки і розвідки;

координації федеральних заходів в рамках розвідувального співтовариства країни;

координації федеральних відповідей на загрози (надзвичайні ситуації);

підтримання і зміцнення відносини з союзниками Канади з питань безпеки і розвідки;

управління заходами щодо забезпечення безпеки прем'єр-міністра, генерал-губернатора й уряду;

консультації відомств і установ Канади з питань внутрішньої безпеки.

Окрім зазначеного, керівництво уряду посилило відповідальність за виконання завдань за призначенням зазначених нами уже діючих в Бюро таємної ради органів: Секретаріату розвідувальної оцінки (надає Бюро та головним урядовим клієнтам оригінальні, політично нейтральні оцінки зарубіжних подій і тенденцій їх розвитку, що можуть вплинути на інтереси Канади) та Секретаріату зовнішньої і оборонної політики (підтримує прем'єр-міністра в його відносинах з главами держав та урядів іноземних країн, надає йому рекомендації щодо основних питань зовнішньої політики і оборони) [13].

Практика застосування утвореної таким чином системи контролю за діяльністю спеціальних служб і органів, посилення їх відповідальності за виконання завдань за призначенням в межах правового поля держави продемонструвала її високу ефективність і доцільність: спеціальні служби і органи країни успішно виконують фахові завдання в межах визначених повноважень, керовані, в міру прозорі у своїй діяльності; громадськість і парламент в допустимих межах обізнані з їх діяльністю, убезпеченні від надмірного застосування ними сил та засобів, порушення демократичних основ співіснування інститутів влади і суспільства. Діяльність спеціальних служб і органів регулярно перевіряється ГАРБ. Головний інспектор щорічно складає і надає Міністру громадської безпеки таємний звіт щодо їх оперативних заходів та дій. Міністр звітує перед парламентом. Уповноважені фахівці ГАРБ і Головний інспектор мають доступ до всієї, як таємної, так і відкритої інформації спеціальних служб

і органів країни, особливо КСБР, за виключенням таємної, належної кабінету міністрів (за деякими джерелами – також “кабінету довіри”).

Окрім контролю з боку держави спеціальні служби і органи Канади мають власні (відомчі) кодекси честі, які зобов'язують їх співробітників бути гідними наданому праву служити батьківщині у відповідному спеціальному відомстві й дотримуватись чинного законодавства країни. Так, наприклад, Центр безпеки комунікацій має “Хартію етики Центру ...”, остання редакція якої була уточнена й затверджена 28 січня 2014 року. На титульному аркуші документу проставлено девіз організації: “Працювати скрупульозно (прискіпливо) згідно законодавству Канади”. Серед основних вимог “Хартії” до співробітників (відповідно – їх зобов'язань) й до Центру в цілому найпомітнішими є такі [14]:

знати і розуміти закони й політику держави;

розуміти важливість державного контролю та нагляду, бути підзвітними і прозорими у відношеннях з контролюючими органами;

дотримуючись законодавства, демонструвати об'єктивність і політичний нейтралітет так, щоб не виглядати упередженим або корисливим;

підтримувати демократичні цінності, виконувати службові обов'язки так, щоб мати довіру суспільства до Центру й уряду Канади;

дотримуватись найвищих стандартів безпеки, режиму таємності;

поважати й захищати недоторканність приватного життя канадців згідно з Канадською хартією прав і свобод;

усвідомлювати (розуміти), що успіх Центру досягається за рахунок широкого розмаїття неодноразовних і різнобічних оцінок його діяльності;

довіряти один одному, бути чесним, відвертим і прозорим;

поважати обов'язки Центру;

виконуючи спільну справу, використовувати унікальну можливість цінити і поважати один одного;

усвідомлювати, що довіра канадців до Центру залежить від кожного співробітника;

бути виваженим у власних судженнях і рішеннях, за потреби брати відповідальність за їх наслідки;

опиратися на минуле, пам'ятати ідеї і рішення, які сформували Центр, й наполегливо працювати, щоб підтримати його високу репутацію;

працюючи, з повагою ставитись до оточуючого середовища, не ставити під загрозу майбутнє;

шукати партнерів в уряді, в науці і промисловості;

з повагою приймати виклики;

інші.

Проте, незважаючи на зазначений контроль з боку держави та відомчі кодекси честі спеціальних органів і служб Канади, широкій громадськості країни через засоби масової інформації стала відома низка пов'язаних з ними скандалів. Найбільш резонансними виявились такі [15]:

на початку 1990-х років:

щодо стеження співробітників Центру безпеки комунікацій за Маргарет Трюдо, дружиною прем'єр-міністра Канади П'єра Трюдо, з метою виявлення фактів вживання нею марихуани;

щодо стеження співробітників цього ж Центру від імені спеціальних служб Великобританії за двома колишніми міністрами кабінету Маргарет Тетчер;

щодо співробітника Служби безпеки і розвідки Гранта Брістоу, який, проникши в середовище прихильників переваги білої раси з розвідувальним завданням, виявився одним із співзасновників у ньому расистської групи “Фронт нащадків (рос. – “наследия”)” й каналом фінансування її коштами відомства, яке послало його на завдання (фактично – став “кротом”);

1996 року – щодо стеження співробітників Центру безпеки комунікацій за комунікаціями між штаб-квартирою Міністерства національної оборони Канади та Сомалі з приводу вбивства відомого державного діяча і політика Сомалі Шидане Ароне. В цей же час – приховування запиту Сомалі по факту вбивства двох беззбройних сомалійців канадійськими солдатами;

2006 року – щодо Служби безпеки і розвідки, на підставі упереджених розвідувальних даних якої зі США до Сирії (країни народження) був екстрадований канадський громадянин Махер Арар, де він був ув'язнений й підданий тортурам;

2007 року – про те, що Центр безпеки комунікацій перехопив і мав інформацію з попередженням щодо підготовленого теракту на літаку компанії Air India задовго до його здійснення, але не повідомив про це відповідним компетентним органам;

2009 року – щодо юриста і радника глави Служби безпеки і розвідки Джефрі О'Брайяна, який заявив Комітету громадської і національної безпеки парламенту країни, що Служба повинна мати можливість використовувати інформацію, отриману із застосуванням тортур, якщо з її допомогою можливо упередити події, подібні 11 вересня 2001 року в США;

2015 року – щодо стеження співробітників Центру безпеки комунікацій за громадянами Канади й передачі інформації щодо них спецслужбам США.

Висновки. Таким чином, спеціальні служби та органи (розвідувальне співтовариство) Канади функціонують в рамках чинного законодавства країни й перебувають під контролем визначених ним наглядових та контролюючих відомств, установ і спеціально уповноважених представників. Ними є: від парламенту – Комітет з безпеки і розвідки, Головний (в деяких джерелах Генеральний) інспектор, Федеральний суд, Група аналізу розвідки і безпеки; від уряду – секретаріати Бюро таємної ради: безпеки і розвідки, розвідувальної оцінки, зовнішньої і оборонної політики.

Окрім зазначеного, спеціальні служби і органи країни мають відомчі кодекси честі, які зобов'язують їх співробітників дотримуватись чинного законодавства країни. Найбільш типовим із них є "Хартія етики Центру безпеки комунікацій".

В той же час, незважаючи на зазначені контрольні заходи з боку держави та внутрішні етичні зобов'язання спеціальних служб і органів, засобам масової інформації стала відомою інформація щодо певної некоректності їх дій та порушень чинного законодавства.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є досвід удосконалення законодавчого забезпечення діяльності розвідувального співтовариства Канади та контролю за його дотриманням в умовах нових викликів і загроз безпеці цієї країни та її союзників з метою запозичення й втілення в практику застосування спеціальних служб та органів України.

Література:

1. Про нову редакцію Воєнної доктрини України. Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015.
2. Стратегічний оборонний бюлетень України. Указ Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016.
3. Спецслужбы мира за 500 лет. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=538609582X> (дата звернення: 12.02.2017).
4. Глазунов О.Н. Государственный переворот. Стратегия и технологии. Москва: ОЛМА_ПРЕСС образование, 2006. 477 с.
5. Иванов А.А. Интервенция против мировой революции. Разведывательная предыстория. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5040297025> (дата звернення: 12.02.2017).
6. Линдер И.Б., Чуркин С.А. Спецслужбы России за 1000 лет. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5386095862> (дата звернення: 16.02.2017).
7. Прививка. Путешествие по материалам "теории заговоров". URL: <https://geoclub.info/privivka-puteshestvie-po-materialam-t> (дата звернення: 12.02.2017).
8. Мардонес Г.К. ЦРУ без маски. URL: <https://coollib.com/b/326329/read>. (дата звернення: 10.02.2017).
9. Росси Джанни и Ломбрасса Франческо. Фашисты в ложе. URL: <https://historylib.org/historybooks/Rossi-Dzhanni-i.../>. (дата звернення: 11.02.2017).
10. О Службе CSE Канады. URL: <https://www.cse-cst.gc.ca>. (дата звернення: 12.02.2017).
11. Canadian Security Intelligence. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Canadian_Security_Intelligence_Service (дата звернення: 22.02.2017).
12. Security Intelligence Review Committee. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Security_Intelligence_Review_Committee (Last accessed: 20.02.2017).
13. Privy Council Office (Canada). URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Privy_Council_Office_\(Canada\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Privy_Council_Office_(Canada)) (Last accessed: 21.02.2017).
14. Хартия этики CSE. URL: <https://www.cse-cst.gc.ca/en/about-аpropos/ethics-charter> (дата звернення: 16.02.2017).
15. Communications Security Establishment Canada (CSEC). URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B5%> (Last accessed: 19.02.2017).